

U četvrtom poglavlju razlažu se i teorije koje ispituju da li je zahvaćanje umjetničkog djela posebna vrsta iskustva i ukoliko jest, kakva obilježja ima takvo iskustvo zahvaćanja umjetničkog djela. Dva su glavna pogleda na estetičko iskustvo: prvi je da je ono prvenstveno orijentirano na sadržaj umjetničkog djela dok drugi stavlja afektivnost djela u prvi plan. Naravno, jedna od najpopularnijih teorija je teorija o bezinteresnom svidanju.

U posljednjem poglavlju raspravlja se o povijesnoj definiciji umjetnosti i institucionalnoj teoriji umjetnosti. Kao i u prethodnim poglavljima, navode se prednosti i nedostaci ovih pogleda.

Dakle, autor uvijek daje vrlo jake argumente *za i protiv* određene teorije koju razmatra tako da čitatelj odmah dobiva uvid oko čega se vodi glavna rasprava, što od teorije jest važan uvid a što nije i što ne može opstati. Neki glavni pojmovi su vrlo pregnantno dani definicijama pomoću nužnih i dovoljnih uvjeta tako da se daljnja diskusija vodi i prati jasnije i egzaktnije. Pokazuje se da su neke definicije ili preuske ili preširoke.

Autor ipak smatra da nam sve ove teorije otkrivaju i daju važne uvide u to što karakterizira umjetnost i koji se principi

koriste u umjetnosti i umjetničkoj praksi ali da one ne obuhvaćaju i ne definiraju, a niti objašnjavaju, svaka za sebe, *sve* što smatramo umjetnošću odnosno umjetničkim djelom. Niti jedna od njih nije dovoljna da obuhvati cjelokupnost umjetnosti iako osvjetljava neka važna svojstva umjetnosti ali ta svojstva, a što je važno u filozofskom smislu, ipak nisu zajednička za *sve* ono što u našim razmatranjima smatramo umjetnošću.

Autor navodi puno primjera iz umjetnosti koje lijepo opisuje tako da i oni koji ne znaju za ta navedena djela, mogu dobiti sasvim zadovoljavajuću predodžbu o čemu se radi. Jedino je šteta što u knjizi gotovo da nema ilustracija (iako sam svjestan da to iziskuje velik dodatni posao – dobivanje prava da se fotografije umjetničkih djela objave u knjizi, izrada fotografija ukoliko već ne postoje, samo tiskanje se time poskupljuje a možda je i politika izdavača takva da ih zbog ovih i drugih razloga ne stavi). Čitajući ovu lijepu knjigu, čitalac može odmah vrlo elegantno uskočiti u samo središte suvremenih rasprava u filozofiji umjetnosti.

Davor Pećnjak

*Filozofski fakultet u Zadru –
Sveučilište u Splitu, Obala kralja Petra
Krešimira IV, 3, HR-23000 Zadar*

Jon Elster, *Uvod u društvene znanosti: matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava*, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000, 213 str.

U obilju svjetske produkcije udžbeničkih izdanja iz društvenih znanosti, knjiga Jona Elstera *Uvod u društvene znanosti: matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava* zauzima posebno mjesto. Isto tako, predstavlja uistinu važan događaj za društvene znanosti u Hrvat-

skoj, iako prijevod kasni za izvornikom desetak godina. Njezina važnost nije samo u tome što obogaćuje mršavu zbirku uvoda i udžbenika iz društvenih znanosti dostupnih kod nas, nego i to što pruža alternativni način objašnjenja društvenih pojava. Teorijska perspektiva na

kojoj se temelji Elsterova knjiga jest metodološki individualizam. Za razliku od uvriježene sociološke paradigme, metodološki individualizam objašnjava svu složenost društvenih pojava djelovanjem pojedinaca. Pojedinci donose odluke i djeluju u skladu s njima, a sve istančanosti pojava, kao i naočigled neracionalne odluke, proizvod su interakcije pojedinaca. Jezgra ovog pristupa jest teorija racionalnog izbora. Prema ovoj teoriji, cilj djelovanja pojedinaca je maksimizacija nekog dobitka uz najmanje moguće troškove. No, autor ne isključuje ni druge, tradicionalnije pristupe. Utjecaj vjerovanja i društvenih normi isto tako oblikuju ponašanje pojedinca. Novost pristupa sastoji se u tome što vjerovanja i norme nisu nadindividualni entiteti i predstavljaju jednu alternativu koja određuje djelovanje.

Nekonvencionalnost knjige očituje se i u njezinoj strukturi. Knjiga nije niti povijesni prikaz razvoja društvenih znanosti, niti tematizira sociološke teorije. Sastoji se od šesnaest kraćih poglavlja koja tematiziraju mehanizme ljudskog djelovanja i interakcije. Uzročna objašnjenja mehanizama ljudskog djelovanja temelj su društvenih znanosti. Mehanizmi su matice i vijci koji omogućavaju spoznaju složenih društvenih pojava. Već u prvom poglavlju autor navodi što uzročna objašnjenja mehanizama nisu. Ona nisu istiniti iskazi o uzrocima, tvrdnje o korelaciji ili nužnosti, pričanje priča niti predviđanja. Iako su ovi iskazi znanstveno korisni, oni ne mogu zauzeti mjesto uzročnih objašnjenja. Kada je to bio slučaj, znanost se pretvarala u pseudoznanost. Uzročna objašnjenja postaju moguća kada znamo što je temeljna jedinica društvenog života. Prema autoru, to je pojedinačno ljudsko djelovanje (action). Ono što uobličuje svako ljudsko djelovanje jest odnos želja i mogućnosti. Skup mogućnosti određuju sva ekonomska, psihička, biološka i ostala ograničenja ljudskog djelovanja. Koje će se djelovanje iz skupa mogućnosti stvarno i dogoditi, određuju mehanizmi

djelovanja. Dva glavna mehanizma su racionalni izbor i društvene norme. Važno je naglasiti da autor ne smatra norme dijelom skupa mogućnosti, nego posebnim mehanizmom donošenja odluka o djelovanju. Racionalni izbor je instrumentalan. Djelovanje se vrednuju i biraju ne zbog njih samih, nego zato što su više-manje učinkovita sredstva za ostvarenje nekog cilja. Da bi postigao određeni cilj, pojedinac mora sakupiti optimalnu količinu "dokaznog materijala" o cilju i sredstvima djelovanja. Isto tako, mora biti sposoban rangirati opcije koje su mu na raspolaganju. Uvjerena o tome što je korisno i što se želi postići uvelike određuju način postizanja cilja. Bitno je naglasiti da je načelo koje određuje ponašanje probabilističko; birat ćemo opcije koje imaju najveću vjerojatnost osigurati nam najveću moguću dobit. No, postoje i problemi s kojima se susreće teorija racionalnog izbora. Racionalno djelovanje postaje problematično kada postoji nekoliko jednako dobrih načina dolaženja do zadovoljavajućeg rješenja i ne postoji način određivanja koje je bolje. Isto tako, višestruki optimumi, nesumjerljivost opcija i nemogućnost određivanja redoslijeda i usporedbe opcija onemogućavaju racionalni izbor. Formiranje uvjerenja ima znatan utjecaj na izbore pojedinaca. Ako iracionalne želje određuju naše uvjerenje, velika je vjerojatnost da se nećemo ponašati racionalno. Isto tako, velika većina ljudi sklona je činiti statističke pogreške pri procjeni cilja i sredstva nekog djelovanja. Čini se da ovi problemi djeluju pogubno po teoriju racionalnog izbora, no autor navodi da razum ima dovoljan upliv na ponašanje, koje je određeno i nekim drugim mehanizmima (norme).

Autor obrađuje pojmove dalekovidnosti i kratkovidnosti pri donošenju odluka i kakav utjecaj mogu imati na buduća djelovanja, kao i sebičnost i altruizam. Suprotstavlja se definiciji altruizma kao "prosvijećene sebičnosti", navodeći normu poštenja kao temeljnu motivaciju.

Važan učinak na djelovanje imaju i osjećaji u obliku emotivnih obrazaca. U poglavlju o prirodnom i društvenom odabiru, autor nastoji pokazati neprikladnost pojma prirodnog odabira za objašnjenje društvenih pojava. Navodeći prednost racionalnog odabira nasuprot "slijepom variranju" prirodnog odabira, Elster pokazuje ponešto pojednostavljeno shvaćanje prirodnog odabira. Isto tako, nepravedno zamjera sociobiologiji da pretpostavlja genetski determinizam i krutost ponašanja osoba.

Tematizirajući različite mehanizme potkrepljivanja, autor ih razlikuje od racionalnog izbora po tome što se ne tvore s namjerom. No, zbog toga mehanizmi potkrepljivanja ponašanja mogu dovesti do krivih procjena, od kojih je najpoznatija "kockarska pogreška".

Drugi veliki dio knjige, onaj o interakciji, autor počinje objašnjavanjem neintendiranih posljedica djelovanja. Navodeći primjer svinjogojskog ciklusa, pokazuje kao može doći do trajnog raskoraka između željnih ishoda i stvarnih događaja. No, neintendirane posljedice mogu i poboljšati položaj što se vidi iz temeljnih zakona ekonomskog ponašanja pojedinaca. Ako su ljudski planovi u skladu, dolazi do stanja reda ili ekvilibrija. Problem nastaje kod višestrukih ekvilibrija tj. kada postoje različiti dobitnici i gubitnici u pojedinim stanjima ekvilibrija. Kao rješenje ovih problema autor nudi prilagođavanje očekivanja ili političku akciju. Osim racionalnog izbora, glavni mehanizam objašnjenja djelovanja jesu društvene norme. Za razliku od mnogih teorija, autor smatra da norme proizlaze iz psiholoških sklonosti pojedinaca. Postojanjem normi svi prolazimo bolje, no treba objasniti postoje li norme upravo zbog toga što njihovim postojanjem svi prolaze bolje. Probleme kolektivnog djelovanja autor pokušava odvojiti od djelovanja iz sebičnog interesa, iako ne pretpostavlja nadindividualne entitete. Navodi da se u slučajevima kolektivnog djelovanja javlja ne-sebična motivacija. Nedostaci kolektiv-

nog djelovanja mogu se ispraviti decentraliziranim rješenjima. U prilog ovom rješenju navodi pluralizam motivacija pojedinaca koji surađuju. Jedan od temelja društvene dinamike jest pregovaranje. Rješenja koja su dostupna pojedincima s različitim interesima su uspostavljanje suradničke sheme, nametanje rješenja političkom akcijom ili formiranje koalicija. U slučaju nametanja rješenja i pravila, glavnu ulogu imaju društvene institucije. One mogu uporabiti silu, mijenjati kontekst pregovaranja i zahvaćati u blagostanje pojedinaca. Posljedice ovakvog djelovanja mogu biti učinkovite, nedistributivne ili destruktivne, a i ovdje se očituje problem intendiranih i neintendiranih posljedica. Institucije nisu monolitne te, iako djeluju kao jedan entitet, sačinjene su od pojedinaca. Zbog ovog, problem korupcije jedna je od najvećih prepreka učinkovitosti institucija. Zaključno poglavlje o društvenim promjena autor započinje prikazom razvoja zapadne demokracije. Ono što naglašava je neprimjerenost velikih institucionalnih promjena, u prvom redu zbog neznanja o budućim posljedicama. Veliki društveni eksperimenti pokazali su se lošijima od demokratskih sustava kod kojih postoji stalni sukob suprotnih interesa, ali i njihovo rješavanje. Završna pitanja odnose se na mogućnosti postupnih reformi.

Metodološki individualizam, a posebice teorija racionalnog izbora, snažno su oruđe za objašnjavanje društvenih pojava. Neke od pozitivnih strana ovog pristupa su jednostavnost objašnjenja, predikabilnost i množina objašnjenih pojava. Iako se ovome može štošta zamjeriti (jer teorija koja objašnjava sve nije znanstvena), njezina privlačnost i jednostavnost ostaje neupitna. Snaga ove teorije leži u tome što ne pretendira objasniti svaku nijansu psihološke motivacije pojedinaca. U sklopu teorije može ravnopravno važiti više psiholoških hipoteza o motivaciji, pa čak i neke biološke i ekonomske teorije. Ovakvo stanje stvari ne mijenja ništa na snazi i dosegu teorije.

Isto tako, modeli teorije racionalnog izbora primjenjivi su jednako dobro i na mikro i na makro planu. Interakcija dvaju pojedinca ili složeni sustav institucija može se objasniti istim, ili veoma sličnim, argumentima. Zbog svega navedenog, Elsterova knjiga nezamjenjiva je

“kutija s alatom” koja nam pomaže rekonstruirati tradicionalni stroj društvenih znanosti.

Dario Pavić

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68,
HR-10000, Zagreb
dpavic@hrstud.hr

Elvio Baccarini, *Bioetica; analisi filosofiche liberali*, Trauben, Torino 2002, x + 273 str.

Ovo je druga talijanska knjiga uglednoga riječkog profesora filozofije. Prva, pod naslovom *Realismo morale* (1998), nastala je na temelju njegove doktorske disertacije na Sveučilištu u Trstu. Prije toga objavio je dvije knjige na hrvatskom: *Sloboda, demokracija, pravednost – Filozofija politike J. S. Milla* (1993) i *Moralni sudovi* (1994). Najnovija se knjiga Elvija Baccarinija uklapa u njegov širok interes za metaetiku, moralnu epistemologiju te političku i praktičnu filozofiju. Samim naslovom autor najavljuje filozofsku analizu bioetičkih problema s liberalnoga stajališta. Polazište je shvaćanje morala kao skupa normi koje služe da se dođe do sporazuma oko stabilne suradnje između pojedinaca koji čine društvo. No to ne znači da je moral skup arbitrarnih pravila ili konvencija. Baccarini se glede izbora tih norma slaže s Johnom Rawlsom da ipak postoje neka pravila pravednosti koja su na uvjerljiv način primjerenija za postizanje pravednoga društva nego neka druga i drugačija. Primjeri su Rawlsove dvije temeljne norme političkoga društva: jednakost osnovnih sloboda i socijalna pravednost u koordinaciji s kriterijem učinkovitosti. No koji članovi društva u potpunosti raspolažu s osnovnim pravima odnosno jesu li sva ljudska bića nositelji tih istih prava, ozbiljno je nor-

mativno pitanje. Postoje dakle granična pitanja života, moralne dileme napose oko početka i konca ljudskoga života, stanja i bolesti koje nam otežavaju prepoznavanje životne kvalitete, a te granice kao da relativiraju sva naša uobičajena znanja o tome što su vrijednosti života. Ta izvorna bioetička pitanja nezaobilazno zahtijevaju normativan odgovor na pitanje što su kriteriji kojima možemo odrediti moralni status svakoga ljudskog bića.

Jedna od središnjih ideja oko koje se sabiru sve Baccarinijeve analize jest autonomija, shvaćena u širem smislu na način da povezuje Kanta, Milla i Rawlsa, dakle kao mogućnost da se vlastiti život ustroji prema idealu koji nije pojedincu nametnut od drugih, nego je rezultat vlastitoga slobodnog izbora. No jedno takvo liberalno društvo nije samo zbroj pojedinaca. Kao istinsko političko društvo ono mora njegovati zajedničke vrijednosti (*valori comuni*) koje omogućuju stabilnu suradnju među pojedincima. Elvio Baccarini vjeruje kako se političko društvo može na drugoj razini transformirati u jednu moralnu zajednicu ako se pojedinci slože oko vrijednosti koje se shvaćene dostatno široko da se oko njih može postići konsenzus.

Autor primjenjuje u svojoj bioetičkoj raspravi analitičku metodu u širem smislu.